

Habitat II'ye Doğru

Kentte Yaşam

20. yüzyılın son yıllarını yaşıyoruz. Günümüzde artık çağın ruhu, sabahları erken kalkmak, işe gitmek için erkenden yola çıkmak, yoğun trafik akışında günlük gazetelere göz gezdirmek - özellikle de ekonomi ve spor sayfalarına bakmak- bütün gün donuk bir yüz ifadesiyle çalışıp, akşam eve gidildiğinde televizyon seyretmektir. Ve bugün, kentte yaşam olgusu kent sosyoloji, sosyal psikoloji, mimarlık, kent planlaması gibi birçok bilim dalının ilgi alanına giren ve son derece karmaşık yapıların bir araya geldiği bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İLK kentlerin ortaya çıkışı neredeyse uygarlık kadar eskidir. Bu yerleşim türü, tarımsal teknolojinin gelişerek insanların tükettiklerinden fazlasını üretmeye başlamasından sonra doğdu. İnsanlar, toprağı işleyip ürün alabilmek için yerleşik yaşama geçmek zorundaydılar. Çiftçiliğin getirdiği yerleşiklik ve üretim fazlası, daha fazla nüfusu besleyebilir hale geldi. Bu da, kentlerin tarih sahnesinde ön plana çıkmaya başlamasıyla sonuçlandı. Kentler uygarlık için hep önemli bir kıtas olmuştur. Öyle ki, bugün pek çok kültür, uygarlığı yerleşikliğin bir sonucu saymaktadır. Pek çok dilde uygarlık karşılığı kullanılan kelimeler, kent sözcüğünden türetilmiştir. Örneğin bazı batı dillerinde kullanılan civilisation(Fr.), civilization(İng.), Zivilisation(Alm.) sözcükleri, Latince kentli/yurttaş anlamına gelen "civitas" sözcüğünden türetilmiştir. Arapçada kent anlamına gelen "medine" ile uygarlık anlamına gelen medeniyet sözcükleri de aynı kökten gelmektedir. Türkçede de yerleşik yaşam biçimini benimseyen ilk boy olan Uygurlarla, "uygar" kelimesi arasında benzer bir ilişki olduğu öne sürülmektedir.

Günümüz modern kentlerinin bugünkü biçimlerini almaya başlaması, 19. yüzyıla, endüstri devrimi yıllarına rastlar. Tarihte ilk kentler, tarımsal verimliliğin yüksek olduğu bölgelerde, ırmak kenarlarında kurulmuştu. Mezopotamya'daki Ur, Uruk, Eridu,

Lagaş, Babil gibi kentlerin yaşamı, iki ırmak arasındaki toprakların tarımsal zenginliğine, süreklilikleri de ırmaklardaki ulaşım dayanıyordu. Tarım, endüstri devrimini sonrasında önemini giderek yitirip yerini ağır sanayiye bırakmış olsa, kentler için temelde gerekli olan, ekonomik zenginlik ve ulaşım kolaylığı önemini sürdürmüştür. Modern kentlerin ortaya çıkması ise, buharlı makinelerin icadına, değişen üretim biçimlerine bağlanabilir. Feodal üretim biçiminin çözülüp, yerini kapitalist üretim biçimine bırakması, kentin, kırsal kesime üstünlüğünü öne çıkarmaya başlar. Ticareti elinde bulunduran burjuva sınıfının güç kazandığı, geliri toprağı, topraktan elde edilen ürünlere bağlı olan feodal bey ve ağaların ise zayıfladığı dö-

nemler, özellikle Avrupa'da, kentlerin güçlenmeye başladığı dönemlerdir. Burjuva (Bourgeois) kelimesi de, Fransızca ve Almancada çevresi surlarla çevrili kent anlamına gelen sözcükten türeyen, kentli, kentte yaşayan gibi bir anlam ifade eder.

20. yüzyıl modern kentlerinin birbirlerinden farklı gibi görünseler de belirli ortak özellikleri ve bazı temel bileşenleri vardır. Bunlar ticaret, endüstri, yönetim, insanlar, ulaşım ve iletişim olarak sıralanabilir. Kentler bu bileşenlerin ürünüdür. Ayrıca, bütün bunların birbiriyle etkileşim içinde olduğu da bir gerçektir. Georg Simmel "Metropol ve Zihinsel Yaşam" adlı makalesinde, kente para ekonomisinin hakim olduğunu söyler: "Metropol her zaman para ekonomisinin beşiği olmuştur; çünkü ticari etkinliğin çok yönlülüğü ve yoğunluğu, değişim aracına kırsal yaşamın ticari yanlarında elde edemeyeceği bir anlam vermiştir." Ticaret, ilk kentlerden bugüne kadar kentler için çok büyük önem taşımıştır. Günümüzde de büyük kentler, 'büyük kent' olmalarını biraz da bu ticari yönlerine borçludurlar. Ticaretin artması kente para akışını hızlandırır ve kentlinin refah düzeyinde artış sağlar. Bu da, kenti bir çekim merkezi haline getirir ve kırdan kente göç başlar. Büyük kentler bu çekim sonucu küçük kentlerden daha hızlı büyüyen bir yapıya bürünürler. Kent yapısı içinde ticaret hızla merkezileşir. Alışveriş merkezleri, bankalar, bürolar, iş hanları özel-

likle kent merkezlerinde yoğunlaşır. Bu bölgelerde konut olarak kullanılan yapılar hızla azalır ve buraları yaşama amaçlı değil, çalışma ya da alışveriş amaçlı kullanıma terk edilir. Büyük kentlerdeki bu ticari yapı, endüstriyle paralel olarak gelişmiştir. 19. yüzyılda başlayan endüstri devrimi, fabrikaların ortaya çıkmasına ve kentte yeni iş olanaklarının doğmasına yol açtı. O güne kadar endüstriyel üretimin ve ürünlerin merkezi olan kentler, değişen üretim biçimleriyle birlikte toplumsal sınıfların ve sınıf ilişkilerinin de değişmesine yol açtı. Kentlerin, endüstriyel toplumun bürokratik organizasyonları olduğu görüşü de bu dönemlerde ortaya çıktı. Büyük kentler sahip oldukları yapıyla, aynı zamanda yönetim merkezleridir. Büyük kentler öncelikle, yaşamın "kentli" olup olmadığını belirler. Kent nüfusunun genel nüfusa oranı modern yaşamın "kentli" olup olmadığını tek başına belirlemez. Modern yaşamın kentli oluşunu, kent yaşamının etkileri kadar kentlerin ekonomik, politik ve kültürel yapıları da

belirler. Bu yapılarıyla gerek politik gerekse ekonomik yönetsel erkler kentlerde toplanmışlardır. Başkentler, il ve ilçe merkezleri gibi salt yönetim amaçlı örgütlenmelerin yanında, ekonomik yapısıyla güçlü olan kentler de yönetimin belirlenmesinde etkin olur. Kent yapısının bileşenlerinden biri olan ulaşım da, yönetimi destekleyen ve güçlenmesini sağlayan önemli bir unsurdur. İlk kentlerden günümüze kadar bütün kentler, ulaşımın odak noktası olarak belirmişlerdir. "Bütün yollar Roma'ya çıkar" sözü, Roma İmparatorluğu döneminde uygarlığın merkezi konumundaki Roma için söylenmişti. Roma, bu ayrıcalığını çevresiyle olan ulaşım bağlantılarına borçluydu. Ulaşılabilecek her yere giden her yolun Roma'dan başlaması, 'Bütün yollar Roma'ya çıkar' özdeyişini doğurmuştu. Günümüzde mecazî anlamda kullanılan bu özdeyiş geçmişte olduğu gibi bugün de kentlerin ulaşım merkezleri olması gereğine işaret eder. Üstelik bu yapı, günümüzde geçmişte olduğundan çok daha güçlü ve et-

kili olmak zorundadır. Endüstri devrimi sırasında, demiryolları fabrikalara üretim için gerekli hammaddeyi ulaştırmak, insanları evlerinden çalıştıkları ortama taşımak gibi işlevler yüklenmişti. Elbette, bunun tersi de söz konusuydu. Fabrikaların ürettiği malları pazarlara ulaştırmak için de bu yollardan yararlanılıyordu.

Kentlerin iletişimin merkezi olma özellikleri ise son dönemlere rastlar. İletişim çağı adını verdiğimiz dönem, kentlerin yapısını değiştirdiği gibi, kentlerin sunduğu hizmetlerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Geçmişte posta, telefon, telgraf gibi kentlerde yoğunlaşan iletişim olanaklarına bugün radyo, televizyon, gazete gibi medyanın gelişmiş kolları da katılmıştır. İletişim çağı, bugün geldiği konum düşünülürse, kent-kır ayrımını ortadan kaldırmış görünmektedir. Yine de medyanın büyük kentlerde yoğunlaşmış olması, iletişim organlarının kente hakim olması kadar kentin de iletişim üzerinde etkili olmasının önünü açmıştır. Elbette, tüm bunlar niteliksel olduğu kadar nice-

liksele bir üstünlük de yaratmıştır. Bu üstünlük, kentten yana değışen den- gelerde daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Kentte en önemli faktör insandır. Kentin bütün bileşenleri insanın or- taya çıkardığı ve insan için olan şey- lerdir. Kentlerin değışen yapısıyla birlikte, kent toplumu ve kentli in- san ilişkileri de değışim göstermiştir. Sosyal teoride kent, moral değerlerin çıktığı ve sosyal bağların zayıfladığı bir yer olarak düşünülür. Köyden kente göç ile birlikte büyük kentler ırkların, dinlerin, kültürlerin kaynaştığı yerler olmuştur. Artık kentliler tek bir kültüre değil, birçok kültürün

bileşkesine sahip "kültürel melez"ler haline gelmişlerdir. Büyük kent, in- sanlar arasında çok daha temel bağla- rın bile zayıflamasına neden olur. Kırsal yerleşmelerde çok daha güçlü olan akrabalık bağları ve geniş aile yapıları kentte zayıflar, hatta kopar. Kırsal üretim biçimi içinde geniş aile- ler, insan emeğinin yoğun biçimde kullanılması açısından gereklidiler. Büyük kentlerde ise üretim biçimi değıştiği için geniş aile de varlığını sürdürememiş ve çekirdek aile yapısı ön plana çıkmıştır. Değışen, yalnızca aile yapısı değildir. Akrabalık ilişkile- ri de, kırsal kesimden kente gelindi- ğinde zayıflamıştır. Bu belki de, bü-

yük kentlerde genel olarak insan iliş- kilerinin zayıflamasıyla ilişkilendirilebilir. Kentlerde yaşayan insanların kırsal kesimde yaşayanlara oranla da- ha fazla kişiyle ilişki içinde olmaları- na karşın, insan ilişkisi kentli için ikincil özellik taşımaktadır. Bunun anlamı birbirleriyle konuşan, yoğun ilişki içinde olan insanlar arasındaki ilişkilerin sıklığı ve sohbetlerin gün- delik konuşmalardan öteye gideme- mesi demektir. Tarih boyunca hiçbir toplumun bireyleri, büyük kentler- deki insanlar kadar birbirine yakın ve bir o kadar da uzak olmamıştır. Bu aynı zamanda, büyük kent insanının içine girdiği yabancılaşma sürecinin

"Kentleşme"den "Kentli" Yaşama

Hasan Ünal Nalbantoğlu
Doç. Dr., DDTÜ Sosyoloji Bölümü

Günümüzde, modern Türkiye'de kente yaşa- mak baskın, egemen duruma geçmiş bulunmaktadır. Bunun, gelecek için bir takım önemli doğurguları olacaktır. Sokaktaki adamdan bilim adamına herkes kente yaşamın hem rahatsızlık verici yönlerinin, hem de önümüze açtığı yepyeni yaşam olanakları- nın farkında. Bin dokuz yüz ellilerin başında tarımda makineleşme ve pazar ilişkilerinin yoğunlaşmaya başlamasıyla birlikte kırdan kente göç başladığı za- man, olayın bu boyutlara ulaşacağı pek düşünülme- mişti. Bu, dünden görülemeyecek, kestirilemeyecek bir sürecin başlangıcıydı. Bugünden geriye doğru baktığımızda, bunu artık daha açık olarak görebili- yoruz. Gecekondulaşmalar ilk defa Türkiye'deki bü- yük kentlerin, özellikle de İstanbul, Ankara gibi kent- lerin yakın çevrelerinde, hemen dışında çemberler oluşturmaya başladığı sıralarda teorik literatürde, özellikle de sosyoloji literatüründe, bunu "kentleşen köylüler" gibi kavramlarla açıklamaya çalışanlar çıkmıştı. Bin dokuz yüz altmışlardaki tartışmalarda, özellikle Mübcecel Kiray ve diğer sosyologlar tara- fından bu tanımın doğru olmadığına altı çizilmiştir.

Köyden kente göçen insan artık köylü değildir; yepyeni toplumsal ilişkiler matrisinin insanıdır. Kuş- kusuz hemşehrlik ilişkilerini taşımıştır, hâlâ köyle ilişkilerini sürdürmektedir, kökenindeki kültürel ka- lıpları şehir içinde yaşatmaya çalışmaktadır, ama sonuçta bu insan kentli bir insandır. Bin dokuz yüz atmışlardaki literatür kent olgusuna baktığında özellikle "kentleşme" denilen kavram kapsamında tartışmasını yürüttü. Kentleşme de, çoğu zaman sosyo-ekonomik ve aynı zamanda da demografik bir yeniden yapılanmayı imliyor, ona işaret ediyor- du. Altmışlara hakim olan bu tartışmalar daha çok sosyo-ekonomik, politik kriterler üzerinden tartışılı- yordu. "Kentleşme" sözcüğünün altını çizerken "kentlilik" olgusunun, bir kültürel yaşam tarzı olarak kentliliğin üzerinde fazla durulmadığını, bunun daha geri planda tutulduğunu görüyoruz. Altmışlarda ve yetmişlerin ilk yarısında hakim olan kentleşme lite- ratüründe özellikle planlamaya, kentlerin rasyonel bir biçimde planlanmasına dönük sonuçlar da çıka-

nırmakta idi. Ama seksenler geldiği zaman, gerek Türkiye'de gerekse Dünya'da kentlilik, önemli bir yaşam kalıbı haline dönüştükten, baskın hale gel- dikten sonra hemen bütün toplumbilimciler "kentlilik, (urbanism) denen şey nedir, 'urbanizati- on' karşısında 'urbanism' nedir?" sorusu üzerine eğilmek ihtiyacı duydular. Bu, tabii modernlik ve modernlik-sonrası, bazılarının post-modernizm dediği tartışmalar çerçevesine de bağlandı. O zaman toplumbilim, özellikle de kent sosyolojisi literatürün- de gözler, ağırlıkla, geri planda kalmış olan kentlilik kavramına döndü. Burada da ilk sözü edilmesi ge- reken düşünür Georg Simmel'dir. Simmel, "Metro- pol ve Zihinsel Yaşam" adlı ünlü ve halen zevkle okunan makalesinde kente yaşamın esas matrisini çizen şeyin, pazar ekonomisi olduğunu, pazar eko- nomisinin kentli yaşamla iç içe geçtiğini ve bunun da önemli doğurgulan olduğunu vurgular. Simmel, bunlardan birisinin "dakiklık", zamanı etkin olarak kullanmak olduğunu söyler. Onun gözünde pazar ekonomisi evrensel bir düzeyicidir ve bunun gereği zamanı en etkili biçimde kullanmak demektir. Bu durum büyük organizasyonlarda çalışan insanlarla, trafiğin yoğunluğu ve birçok başka nedenle kent mekanında zamanın boşa harcanmadan, etkin bir biçimde kullanılmasını gerekli kılar.

Aynı zamanda Simmel, şunun altını çizmiştir: Kentli insanı sarmalayan bir objektif kültür var ki bu, kırsal kültürden çok farklıdır. Bu yeni objektif kültür içinde, insanların Simmel'in "blasé" davranış dediği birbirlerine karşı kayıtsızlık içine girmeleri söz konu- su. Çünkü paranın olduğu, paranın ağır bastığı, tica- retin yoğun olduğu bunların karar alma mekanizma- lannın ve organizasyonlarının yoğunlaştığı kentte ya-şam bir şekilde ölçüvü ve nesnelliği öne çıkarır. Kayıtsızlığın ön plana çıkmasının temelinde de bu yatar. İnsanlar aşırı şekilde, sadece akla, araçsal akıl dedi- ğimiz bir işi yapma, bir işi bitirme türünden akla ba- ğımlıdır. Uyanırların bombardımanı altında olan kişi- nin diğer duygusal yönleri nesneleşmiş hale gelir ve artık insanların toplumsal iş bölümünde, özellikle ka- pitalist üretim biçiminin ve endüstrileşmenin getirdiği tekno-bilimsel çağın hızla yaklaşmakta olduğu bir dünyada duygusal dünyaları ve ahlaki değerlerden çok "entellekt" denilen zihnin akla dayanan, hesap kitabına bağlı kalkülâtı taraflı işlemektedir. Simmel bu- rada bir şeyin altını çizmektedir: Acaba bu tür bir ob- jektif kültür altında once uyanıcıya, uyanıcı bombardi- manına uğrayan insanın onun deyimiyle "subjektif kültür"üne, ruhsal durumuna ne olmaktadır? Kendisi

bu konuda oldukça kaygılıdır. Simmel çağımızın ba- şında Berlin gibi büyük merkezlerden söz eder, on- ların göz önünde tutarak konuşur. O zaman, der "ob- jektif kültür" kanserimsi biçimde büyüdüğü için "sub- jektif kültür", yani kişinin içsel, ruhsal yaşamı giderek büzülmektedir.

Zamanın, 'iş zamanı' ve 'eğlence-dinlence za- manı' olarak neredeyse kesin şekilde saatlere göre ayrılmış olması aslında eğlence-dinlence zamanının yeterince, doya doya yaşanmasının önünde bir en- geldir. Buna başka düşünürler de dikkat çekmişti. Örneğin Frankfurt Okulu'nun büyük düşünürlerin- den Max Horkheimer de bu ayrıma işaret etmişti. Diyordu ki: "Dinlence-eğlence zamanı endüstrinin hakim olduğu kapitalist toplumda daima iş zamanı- nın boyunduruğu altındadır. Dolayısıyla, akşam eğ- lenmeye giden bir insanın kafasının genişinde da- ima iş yaşamının tasası, ertesi iş gününün kaygısı yatmaktadır". Simmel burada bir doyumsuzluğun ortaya çıktığına da işaret eder; "yaşam" ile "biçim- ler" arasındaki çelişmeyi ortaya koyan felsefi temel- ler üzerine oturur. Ben, bunların Türkiye için de tartışılması gerektiğine inanıyorum. Çünkü, onun gözünde "yaşam" her çağda üzerine konulan bi- çimleri, kalıpları ezip geçmektedir.

Antik Yunan'da "varlık" kavramı ile "yaşam" ka- lıpları içine sokulmak isteniyordu; yaşam bunu delip geçti. Orta Çağ'da Hristiyanlık Avrupa'da yeni bir bi- çim sağlıyordu ama yaşam aynı şekilde bu kalıbı da delip geçti. Rönesans'ta, 19. yüzyılda değışik yeni biçimler ortaya çıkıp yaşamın bu akışını, sürecini bir şekilde sınırlar içinde tutabilirdi ama yaşamın akışı (flux) bunu da reddetti. Simmel yirminci yüzyıl içi ol- dukça tasalıydı. Bin dokuz yüz yirmilerde yazdığı son yazılarında şunu diyordu: Yirminci yüzyıl ve modern, kentli yaşam artık hiçbir biçimi kabul etmemektedir. Bundan Türkiye'de kentsel yaşamın geleceğine iliş- kin bir sonuç çıkaracak olursak İstanbul, Ankara, Adana ve hızla büyüyen diğer kentlere baktığımızda görürüz ki, ne kadar planlama denemesi yapacak olursak olalım -ki planlamanın önemini yadsıyor de- ğilim- "şimdilik" özellikle değışim değerleri üzerinde, kapitalist ekonomi kurallarına göre işleyen kent hiç- bir planlama denemesinin kalıplarına sığmıyor, ötesi- ne taşıyor. Belki de Simmel'in teorik katkısından Türkiye için çıkarabileceğimiz en önemli sonuç bu- dur. Bu da bundan sonra kent plancılarının, mimar- ların, sosyologların "kentleşme" ve "kentlilik" süreçle- rini yeni boyutlar içinde, yeni kavramlar kapsamında düşünmeleri gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

de bir sonucudur. Kentte her şey öyle yoğun, öyle üst üstedir ki, büyük kent insanı belki de bir korunma mekanizması olarak alışmışlık, kanıksamışlık duygularını ön plana çıkarır. Georg Simmel "Metropol ve Zihinsel Yaşam" adlı makalesinde bu durumu şöyle anlatır: "Herhalde kanıksamış bakış kadar kayıtsız şartsız kente özgü olan başka bir ruhsal olgu daha yoktur. Öncelikle bu, tüm zıtlıklarıyla bir araya getirilmiş hızla değişen sınır uyarımlarının sonucudur ki, bu, metropoldeki yoğun zihinselliğin kaynağı gibi görünmektedir..."

Kentli insan için gerek ilişkilerinde, gerekse yaşadığı çoğu diğer olayda bir kanıksama söz konusudur. Büyük kent insanıyla kırsal kesim insanı birçok şeye tepki göstermede farklılıklar sergiler. Simmel şöyle devam ediyor: "Kanıksama davranışının özü şeyler arasındaki ayrımlara kayıtsızlıktır. Ama bu zekâ kıtlığında olduğu gibi şeylerin algılanamaması anlamında değil, şeyler arasındaki ayrımların ve giderek şeylerin kendilerinin anlam ve değerlerinin anlamsızlaşması anlamında kayıtsızlıktır. Bunlar, kanıksamış kişiye birini diğerine yeğ tutmaya değmeyecek ölçüde türdeş, yavan ve gri gözükür. Bu ruhsal durum paranın şeylerin çokkatlılığını aldığı ve onlar arasındaki tüm niteliksel ayrımları "kaç para?" ayrımı içerisinde dile getirdiği ölçüde tam bir para ekonomisinin mükemmel bir yansımasıdır. Tüm renksizliğiyle ve kayıtsızlığıyla para tüm değerlerin ortak paydası durumuna geldiği ölçüde ürkütücü bir eşitleyici durumuna gelir, şeylerin özünü, özgüllüklerini, özgül değerlerini, benzersizliklerini ve karşılaştırmazlıklarını onarılamayacak biçimde alır götürür."

Kişilerin yaşadıkları olaylara ve ilişki içinde bulundukları insanlara karşı ilgisizleşmesinin ve ruhsal durumlarını, "kaç para?" söyleminden

kurtaramamasının nedeni, metropollerdeki şeylerin metalaşmış, alım satım değeri yüklenmiş nesneler olmasıyla ilişkilidir. Metropolter, para ekonomisinin en gelişkin düzeye geldiği mekânlar olarak tanımlanabilir. Bir şehrin metropol olması büyük bir kent olmasıyla değil, bu kentteki para ekonomisinin kültürel, politik ve sosyal yapıları ne derece etkilediğiyle ilgilidir. Metropolterlere hakim olan para ekonomisi, buraların ekonomik ve politik olduğu kadar, kültürel merkezler haline gelmelerini de sağlar.

Günümüz metropolterinde kültürel üretim ve ürünler de metalaşmış-

sanatsever röprodüksiyonlarla yetinmek zorundadır. En alt gelir düzeyine sahip toplumsal tabaka içinse sanat, çoğu zaman bir lükstür. Böylece, değişim değerine sahip olan diğer nesneler gibi düşünülen sanat eseri, anlam yükünden kurtulur ve meta haline gelir! Öte yandan, metropolün zenginleştiği yükselen kültürel yapısı ve sanat işlevleri, bu durumla ilişkili bir görünüm ortaya koyar. Bu duruma ilişkin olarak, metropole has bir sanat anlayışının ve kültürel etkinlik alışkanlığının geliştiği söylenbilir. Bireyin zevkleri kültür pazarında kendisine sunulanları seçmekle sınırlı olduğu için, bir anda moda

tır. Film çekmek, resim yapmak ya da heykelle uğraşmak gibi üretimlerde paraya ihtiyaç duyan sanatçı, resmini, heykelini satarak, filmini pazarlayarak bir sonraki sanat eseri için birikim sağlamaya çalışır. Sanat eserine ilgi duyanların sanat zevkini de, bu bağlamda, para ekonomisinin sınırları belirlemektedir. Yüksek gelir grubuna dahil biri, sanatçının tablolarının, heykellerinin aslını satın alabileceği gibi, daha az geliri olan bir

filmler, moda şarkılar, kitaplar vs. ortaya çıkar. Bazı kitaplar bir anda best-seller (en çok satan) olurken, bir film, bütçesinin yüksekliği nedeniyle sanatsal sayılır. Modaya eğilim gösterme, yabancılaşma ve kanıksamaya karşı bireylerin geliştirdiği bir davranış türüdür. Büyük kentte akrabalık, komşuluk gibi ilişkileri zayıflayan, göç yoluyla geldikleri büyük kentlerde kültür çatışması yaşayan bireyler, yeni bir kimlik ve aidiyet arayışı içine girerler. Bu tür bir kimlik ve aidiyet arayışı, kişileri, var olan dizgenin içinde bir yerlere oturabilecekleri moda davranışlara iter. Herkes ne yapıyorsa onu yapma arzusu, tam anlamıyla erime arzusudur. Ancak bu arzu kendi karşıtını da yaratır. Metropol herkese aynı arzuları empoze ederek kıyaslamayı mümkün kılar. Metropol kimliği değişken, pragmatik ve kaygandır. Sokakta yaşayanların, uyuşturucu kullananların ya da heavy-metalcilerin oluşturdukları alt kültürler, mahalle, okul, işyeri gibi birimlerin kimlikleri durumsal kimliklerdir. Bir süre için bu kimliklere sahip olan birey, bir süre sonra bunları yitirecek ya da başkasıyla değiştirecektir. Birey böylece çok şey olabilir, sınırları yoktur ve tanımlanması da bu yüzden güç-

leşir. Ama sınırlarını kaybeden yalnızca birey değil, metropolün kendisidir. Metropolde zaman ise sıkıştırılmış ve steril hale getirilmiştir. Şimdi, kesin çizgilerle geçmişten ve gelecekte ayrılmıştır. Gündelik hayatta 'şimdi' esastır. İçeride doldurulacak bir şimdi vardır ve bu yapılamadığında, birey metropolün bütünlüğüne ters düşer. Metropol insanı bu duruma düşmekten korkar. Değişik toplumsal gruplardan insanlar, şimdiyi kovalamak için kendilerine farklı hareket rotaları çizerler. Kimileri bir barın açılışını, festivaldeki bir gösteriyi, kimileri mevsim sonu ucuzluğunu, en fazla getirisi olacağı umulan hisse

senedini kaçırmaktan korkarlar. Birey, durduğu zaman bir şeyleri kaçıracağı hissinden kurtulamaz. Saatlerin ise, büyük kent insanının yaşamında yeri büyüktür. İnsanlar sürekli saate bakarlar ve bir yerlere bir şeyler yetiştirmeye çalışırlar. Metropolde saatler dursa, dizginin işleyişi

temelden sarsılır. Bu yüzden kentte var olan uyarılar kişileri sürekli denetim altında tutar ve bu da, Simmel'in sözünü ettiği kanıksamışlığa yol açar. Bu arada, bireylerin yanı sıra metropollerin kendileri de bir kimliksizleşme süreci yaşamaktadır. Günümüz metropollerini gerek işlevleri gerekse yapıları bakımından gittikçe birbirlerine benzemektedirler. Ayırdedici binalar, anıtlar dışında metropoller o kadar aynıdır ki, insan zaman zaman hangi kentte olduğunu ayırt edemez. Örneğin uluslararası havaalanları, alışveriş merkezleri, otobanlar, metrolar, iş merkezleri, medya merkezleri, aynalı gökdelen-

Yaşanabilir Bir Dünyada Kentsel Tasarımın Roller

Baykan Günay
ODTÜ Şehirlik Bölümü

Türkiye ve dünya, yüzyılın son büyük toplantısı sayılan Habitat II'ye hazırlanırken, yerleşmeler ve yerleşme sistemlerine ilişkin çok sayıda çalışma yapıyor, eski kuramsal çerçeveler gözden geçirilerek yenilen geliştiriliyor. Tartışılan konular, öz yönetim ve ortaklığa dayanan katılım modelleri, konut ve altyapı gereksiniminin karşılanması, kent ekonomilerinin iyileştirilerek iş olanaklarının çoğaltılması, yoksullukla savaş, çevresel kaygıların sürdürülebilirlik bağlamında planlama ve tasarım süreçleri ile bağdaştırılması, cins ayrımının yarattığı sorunlar, afet bölgelerindeki sorunların giderilmesi ve bu alanların yeniden inşası gibi çok sayıda konu Habitat II bağlamında irdelenecek ve değerlendirilecek.

Bir diğer ortak tartışma konusu küreselleşme olacak. Ulus devletin gücünü yitirdiği bir dünyada, çok daha farklı denetim süreçlerini gündeme getiren iletişim ağlarından (network) söz edilecek. Buna karşılık, gelişmiş zengin ülkelerle az gelişmiş fakir ülkeler arasındaki iklim, sürüp gidecek. Daha çok tüketen gelişmiş toplumlar ve onlara yetişmeye çalışan diğerleri arasındaki farklar ve eşitsiz kaynak dağılımı sürdüğüce dünyanın yerleşim problemlerine ortak çözümler üretilmesi zor görünüyor. Dolayısıyla bu zirvede kentsel tasarım ya da kentlerin tasarımı konusunda da ortak tavırlardan ya da ortak çözümlerden söz etmek olası olmayacak.

19-22 Kasım 1995 tarihleri arasında Dubai'de yapılan, bu satırları yazanının da katıldığı "En İyi Uygulamalar Konferansı" bu açıdan çok öğretici olmuştur. Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'dan sunulan örnekler ekonomik ve toplumsal içeriklerinin yanı sıra, bizim bugün kentsel tasarım diye algıladığımız eylemleri vurguluyordu. Yeşil kent, yaya mekânları, kentsel yenileme, yeni mimarlık, ortak alanların tasarımı gibi konuların yeni anlayışlar çerçevesinde -devlet, toplum, girişimci ortaklıklar, yönetime katılma gibi- nasıl ele alındığı sergilenirdi.

Buna karşılık az gelişmiş ülkelerin gündemleri çok farklıydı. Katı atıkların yeniden üretimi için kurulan kooperatifler, gecekondualarda özellikle kadınlar ev sahibi yapma girişimleri, temel sağlık sorunlarının çözülmesi için yapılan çevre örgütlenmeleri, kentsel hizmetlerin sağlanması çabaları, birlikte konut üretim modelleri, el sanatlarının özendirilmesi, hantala-

ma, batıda eleştirilen yüksek konut yapılarının üretimi, fakirlerin konut edinmesi, hava kirliliği ile savaş gibi son 40 yıldır bildiğimiz sorunlar az gelişmiş ülkelerin en iyi uygulamaları arasında yer alıyordu.

Bu koşullar altında öncelikle "Kentsel tasarım nedir?" sorusunun yanıtını aramak gerekir. Türkiye hem gelişmiş toplumların özelliklerini, hem de az gelişmişlerini kendi mekânına yansıtmakta, bugün çok eleştirdiğimiz, estetik olarak bir türlü beğenemediğimiz, ama daha önemlisi ulaşım ve altyapı sistemleri düzensiz ve sağlıksız bir kent ve kent sistemleri üretmektedir. Kendi içinde de çeşitli iklimler yaşayan kentlerin ürettiği toplumumuzda, "Kentsel tasarım gerçekten nedir?" sorusunun yanıtı önem kazanmaktadır. Konuya açıklık getirmek için, öncelikle bu sorunun yanıtı aranacaktır.

Kentsel tasarım için şimdiye kadar geliştirilen yaklaşımlar, ya kentin mimarisi ve estetiği ile kısıtlı kalmış, ya kamu elindeki alanların düzenlenmesi ile küçük mekân, peyzaj ve kentsel mobilya tasarımı ile sınırlanmıştır. Yukarıda tartıştığımız gibi dünya kentlerinin sorunları bu öğelerle sınırlı kalmaz; kentsel tasarım hareket alanını genişletmelidir. Bu doğrultuda şu noktalar tartışılabilir. Kentlerin biçimlenmesinde öncelikle toplumun ekonomisi, sosyal, kültürel yapısı belirleyici ise kentsel tasarımın rolü gene de küçük mekânla sınırlı değil midir? Ya da yukarıda anılan konular planlama eyleminin ilgi alanları değil midir?

Habitat II, yaşanabilir kentlerin üretimini hedef olarak almaktadır. Dolayısıyla toplumsal ve ekonomik koşullar ne olursa olsun, kentsel tasarım eylemi aslında planlama kararlarının uygulamaya geçirilmesi, yani bizzat kentin yapım sürecidir. Gerek planlama, gerek kentsel tasarım eylemleri teori ile pratik, plan-proje ile uygulama arasındaki bağları kurmakla yükümlüdür. Bu nedenle planlama ile tasarım arasında bir sınır ilişkisi değil, bir iç içelik söz konusudur. Örnek olarak, az gelişmiş ülkelerin en iyi uygulama örnekleri olarak sunulan temel kentsel hizmetlerin gerçekleştirilmesini ele alalım. Gerçekten de, böyle bir projenin parasal boyutu vardır, gereksinimlerin karşılanmasına ilişkin planlama ve zamanlama boyutları vardır. Ancak bunların ötesinde, bu hizmetlerin mekânsal dağılım ve biçimlendirilme problemleri vardır. Dolayısıyla böyle bir projenin kentsel tasarım bağlamı, yürütmenin her aşamasında doğal olarak var olmalıdır.

Ülkemizden örnekler sunarsak, günümüzde imar planlaması adı altında yürütülen ve kentlerimizi düzenli konut bölgelerini biçimlendiren pratik, bir türlü kentsel tasarım boyutu kazanamamaktadır. Aynı şekilde gecekondu alanlarında yapılan ıslah planları, kentsel tasarım meselesi olarak gündeme sokulmamış, ıslah sözcüğü gerçek anlamından -improvement- uzaklaştırılarak bu alanları imar mevzuatına göre dönüştürmeye yönelmiştir. Bu eylemin iki uyumsuz sonucu olmuştur. Öncelikle, bu alanlarda yaşayan kişilerin mekânı onlar için iyileştirilmemiş, ikinci olarak da planlama, mülkiyetin yeniden düzenlenmesine dönüştürülmüştür. Gene bu çerçevede ülkedeki imar denetimi 'tip yönetmeliklere' bırakılırken, planlama mevzuatının reddettiği hisseli tapu bölünmeleri büyük kentlerin önemli bir bölümüne damgasını vurmuştur.

Bütün bu oluşumlar yaşanırken, konu ile ilgilenen iki meslek dalı, planlama ve mimarlık, daha önce belirtildiği gibi sınırlı ilişkisine girmişler, kentsel tasarımın kenti inşa etme süreci olduğunu göz ardı ederek, bu eylemi bir yetki sorun(sal)ına indirgemişlerdir. Bunun sonucunda dünyadaki eğilimlerin de -küreselleşme, postmodernite- etkisiyle, planlama, refah devleti döneminde kazandığı gücü yitirmiş, mimarlık ise kendini kentteki kütle-mekân ilişkileri ve estetik ile sınırlı tutmuştur. Kenti üreten süreçler dışlandı için de bu çabalar sınırlı kalmıştır.

Bu tartışmalar ışığında, gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin, ve Türkiye gibi her iki grubun da özelliklerini taşıyan ülkelerin sorunları için ortak çözümler üretilmeyeceği görülmektedir. Ancak, Habitat II'nin temel sloganı olan yaşanabilir kentlerin üretilmesi ve planlama kararlarının yaşama geçirilmesinde kentsel tasarım yeni roller üstlenmeli, ilgilendiği çerçeveler yeniden tanımlanmalıdır. Bu çerçevelere bağlı olarak, farklı toplumsal düzenlere sahip ülkeler, gelişmişlik düzeylerine göre tanımlanmış yaşanabilir kent modellerini savunabileceklerdir. Aşağıda, gelişmişlik düzeyleri ve sosyo-politik yapıları ne olursa olsun yaşanabilir kentlerin üretimini hedefleyen toplumların ilgi alanlarını oluşturan kentsel tasarım süreç ve çerçeveleri özetlenmektedir.

Yaşanabilir Kentin Biyofizik Çerçevesi

Kentsel tasarımın birinci hedefi güvenli, sağlıklı ve konforlu bir çevre yaratmaktır. Bu doğrultuda tehlike ve kirlilik olasılıklarını en aza indirmek, iklim olanaklarından yararlanmak gerekir. Altyapısı olmayan bir kentin üst yapısını düzgün kurmak mümkün olmamaktadır. Yavaş yavaş unutulmaya başlanan

ler, Dünya'nın her yerindeki metropollerde rastlanabilir kent öğeleridir. Ancak, bunlardan birkaçı temel öğedir. Yerleşmeler arasında kesin ayrımlar yapılmasa da, bu öğelerin niceliksel açıdan büyüüp çoğalması, çeşitlenmesi işlev-ayrıntı düzeyinin yükselmesi, bir yerleşmenin kent sayılıp sayılamayacağını gösterebilir. Çünkü, kentlerin en önemli fiziksel öğelerinden biri yapıdır. Yerleşmelerde ilk önce yapılar oluşturulmuş, öteki öğeler bunu izlemiştir. Bir yerleşmede en fazla bulu-

nan yapı türü konuttur. Üretim, alış veriş, yönetim, sağlık eğitim, ulaşım, savunma, konaklama işlevli yapılar onu izler. Önemsenen bazı yapılar, anıtsal boyutlarda tasarlanır ve süslü biçimde düzenlenir. Bir şehrin diğerlerinden ayrılmasını sağlayan öğeler de, işte bu anıtsal boyutlarda tasar-

lanmış yapılardır. Örneğin Paris'teki Eyfel Kulesi 300 metre boyuyla, Gize'deki Keops Piramidi 147 metre boyuyla, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi 412 metre boyuyla bu tür yapılar arasındadır. Kentlerin ikinci fiziksel öğesi yol-
dur. Kent içindeki ulaşımı sağlayan yollar, önce yapılar arasında bırakılan boşluklar biçiminde ortaya çıkmış, bunların gelişip çeşitlenmesiyle sokaklar, toplayıcı yollar, caddeler, bulvarlar oluşmuştur. 19. yüzyılda demiryolları, 20. yüzyılda da otoyollar bunlara katılmıştır. Bu da, kentlerin

modernist planlamanın öğelerini: güneş, ışık ve yeşilli; bölgelemeyi yeniden savunmak durumundayız. Kirlenici olmayan kamu ulaşım araçlarını desteklemek, özel araçlardan arındırılmış bölgeleri yaratmak, erişilebilir olanakları artırmak, kentin ekolojik dengesini kurmak yalnızca planlamanın değil, aynı zamanda kentsel tasarımın ilgi alanıdır. Biyofizik çerçevesi sağlıklı kurulumuş kentlerde kimlik ve estetik değerlerin kurgulanması olanaklı değildir.

Yaşanabilir Kentin Sosyal ve Psikolojik Çerçevesi

Salt mülkiyetin yeniden düzenlenmesine yönelik imar planı anlayışı ve uygulaması içinde sosyal yaşamın parçaları olan 'yer'leri, ortak yaşamı, güven duygularını, kentlerin anlamını, imgelerini, karakterini ve kimliğini sürekli olarak tahrip etmekteyiz. Kentsel mekânlar sürekli olarak dönüşüme uğramakta, alıştığımız 'yer'ler yok olmaktadır. Bir kentte mutlaka dönüşümler olacaktır. Ancak bu dönüşümlerin sancısız olması, eskinin yerine konuların da sosyal ve psikolojik değerler taşıması gerekir. Aksi halde kentler kurulsam ve aynısamaktadır. Geleneksel olarak var olan komşuluk birimi (mahalle) kavramı, modern planlamada okul ve sosyal donatıların dağılımı için kullanılmış, ya da bu kavramdan altyapının örgütlenmesinde yararlanılmıştır. Küreselleşme ve yeni iletişim ağları içinde kavramın tümünden gündemden çıkması eğilimi var. Komşuluk birimi, kentteki farklılıkların, kimlik tartışmalarının, yerlerin, ortak yaşamın, güven duygusunun kökeni; insanlık ve Habitat II bu kavramdan vazgeçemez, yaşanabilirliğin, sürdürülebilirliğin temel öğesidir bu birim, sürekli olarak yeniden yorumlama gerektirir.

Yaşanabilir Kentin Mimariği ve Estetiği

Tarihsel olarak kentsel tasarım kuramının temel dayanağı kütle - mekân - biçim ilişkileri üzerine oturtulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, kentsel tasarım eyleminin söylemi görsel değerlere, estetik kaygılara, tarihsel, geleneksel ya da modern yaklaşımların biçimlerinin tartışılmasına yönelmiştir. Kuşkusuz bütün bu tartışmalar biyofizik, sosyal ya da psikolojik değerlere gönderme yapmaktadır. Ancak büyük polemik gene de kentin mimariği ve estetik değerler üzerine kurulmaktadır. Doğru olan şudur ki, her dönem kendi mimarlık anlayışını üretecektir. Bu anlayış bir önceki döneme tepki olarak çıkacak, daha sonra diyalektik olarak yeni aranacaktır. Tarihsel olarak ta bilinmektedir ki, daha önce üretilmiş olan, tarihsel olan yeni yorumlarla yeniden gündeme gelecektir. Burada önemli olan, sistemin, mevcudu sürdürürken yenide de açıklığının sağlan-

masıdır. Kentin mimariği ve estetiği ya da görsel değerleri sürekli değişmektedir. Buna karşılık, kentin, insanın biyofizik, sosyal ve psikolojik gereksinimlerini her dönemde karşılaması yaşamın sürdürülmesinin gereğidir.

Yaşanabilir Kentin Üretim Süreci

Kentsel mekân bir üründür. Toplumsal ilişkiler içinde bu üretim gerçekleşir. Kentsel tasarımın temel ilgi alanları olarak tanımladığımız biyofizik, sosyal ve psikolojik çerçeveleri, kentin mimariğini, görsel değerlerini istenen düzeylerde tutmak çok zahmetli, sabır ve sürekli uzlaşma isteyen bir uğraştır. Yaşanabilir bir kentin farklı dönemler için tanımları kuramsal olarak yapılabilmektedir. Asıl olan kuramsal olarak tanımlananı yapabilme becerisidir. Bu nedenle kentsel tasarım, kenti inşa etme süreci olarak betimlenmiştir.

Planlı ya da kendiliğinden, tüm kent parçaları üretilir, eskinye yeniden üretilir. Bu süreçlerin hepsinde farklı aktörler rollerini oynayacaklar, kamu bazı durumlarda kentsel biçimlenmeyi denetleyecek, kurallarını koyacak, bazı durumlarda ise kendisi bizzat uygulamayı yapacaktır. Bu amaçla kaynaklar ayrılacak, yasal çerçeveler oluşturulacaktır. Kamu kurumları ile kişiler bu üretimde yerlerini alacaklar, mülkiyet ilişkileri kentsel tasarımcıların uğraşmak zorunda olacakları en önemli konu olacaktır. Kentsel tasarımcı sermaye ve emeğin mekândaki dağılımı ile uğraşacak, bu mekânın ürettiği kentsel arsalar toplumsal yarar ve fırsat eşitliğini sağlayacak biçimde kullanılmaya çalışılacak. Görüldüğü gibi kentsel tasarımın en zor tarafı uygulaması, dolayısıyla büyük çaba, ısrar ve yönetim ve gerekliliğinde tavizler gerektiriyor.

Kentsel Tasarım ve Habitat II

Habitat II, dünyada küreselleşmenin yaşandığı, modern planlama ve tasarım ikeleninin, ve bunları yaratan devletçiliğin eleştirildiği bir dönemde yapıyor. Bu aynı zamanda, mülkiyetin devletleştirildiği, ya da toplulaştırıldığı dönemden, özelleştirildiği ve yaygınlaştırıldığı bir döneme geçiştir. Ancak bu süreçte devlet ve kamu, farklı toplumlarda yeni roller oynuyor. Zaten devlet ve kamu olmadan yaşanabilir ve düzenli bir kent elde etmek olanaklı değildir. Kentsel tasarım bir kamu politikaları zinciridir. Planlama eyleminin her aşamasında vardır ve sosyopolitik olarak desteklenmek durumundadır. Habitat II'nin en azından bu konuda uyarıcı olması temenni edilmektedir. Bu bağlamda kentsel tasarımın daha önce tanımlanan yaşanabilir kent çerçeveleri içinde oynaması gereken rolleri özetleyerek bu tartışma noktalanmaktadır.

Kentsel tasarım eylemi yalnızca küçük mekân düzenleme aracı ya da kentin mimariği ve estetiği değildir. Kentlerin makroformundan başlayarak her ölçekte tasarım problemleri vardır. Yalnızca nicel verilere dayanarak yapılan planlama çalışmaları yaşanabilir kentleri tanımlayamaz, kent parçaları arasındaki farklılıkları belirleyemez. Her ölçekte nitel değerlendirmeler gerekir.

Kent parçalarının hepsi aynı tasarım yaklaşımını gerektirir. En çok sevilen konular olan konut ve merkez gibi kent parçalarının yanı sıra sanayi, depolama gibi tasarlanmaya değer görülmeyen alanlar da tasarım problemleridir. Kentsel tasarım modellerinin içinde bu konuları yer almaması ve mühendislere bırakılması şaşırtıcıdır.

Kentsel tasarım kişilerin ürettiği yerler ile kişilere hakim olmak amacıyla yapılan anıtsal mekânlar arasındaki farkı aydınlatmak durumundadır. Bu bağlamda gösterişçi tüketim ile özdeşleşen tarihçilik ile toplumun temel gereksinimlerine yönelik 'yer'lerin üretimi kentsel tasarımcının karşılaştığı ikilemler olacaktır.

Her fiziksel yapı bir eylem yapısının ürünüdür. Ancak dinamik eylem yapılan hızla dönüşmekte, dönüşmesi güç, statik fiziksel yapılar, bir tarafında koruma, diğer tarafında yenileme konuları olarak kentsel tasarımcının ilgi alanı içinde kalmaktadırlar. Aynı durum mevcut kent ile yeni gelişme alanları için de geçerlidir ve tasarımcıya farklı roller tanımlanmaktadır.

Kişiler mülkiyetinin giderek yaygınlaştığı dünyamızda, kentsel tasarımcının belki de ilk görevi mülkiyetin düzenlenmesidir. Değişmesi en güç, yasalarla teminat altına alınmış mülkiyet dokularını çözülmeden sağlıklı ve yaşanabilir bir kent elde edilmesi olası görülmektedir. Kentsel tasarımcının en önemli görev alanlarından bir tanesi bu konu olacaktır.

Her şeyin ötesinde kentsel tasarım, yaşanabilir kent hedefine erişilebilirlik için onu üretme sürecini tasarlamak zorundadır. Eğer karşınızda bir müşteri, tek bir mülk sahibi varsa yapacağınız eylem mimari tasarımdır. Ancak mülk sahipleri, politikacılar, bürokratlar, yatırımcılar ve kentlilerden oluşan katılımcılar, kısıtlı parasal kaynaklar, belirsiz karar verme süreçleri ve zamanlama problemleri var ise, işte bunların arasında biyofizik, sosyal, psikolojik ve estetik açılardan yaşanabilir bir kent elde edilebilir eylemi kentsel tasarımdır. Habitat II' de tartışılacak konular, gelişmişlik düzeyleri farklı toplumların sunacağı örnekler, bu olguya ışık tutacaktır.

çevresinde ama onlardan ayrı, "varoş" (banliyö) adı verilen uydu yerleşmelerin ortaya çıkışını hazırlamıştır. Bir başka kent ögesi de alandır. Alanlar yollardan türemiş, zamanla işlev ve biçim değiştirerek bağımsız bir öge haline gelmişlerdir. Bazen bir alışveriş merkezi bazen de toplumsal buluşma yeri işlevini görürler. Ayrıca parklar, bahçeler gibi planlanmış yeşil alanlar da kentin parçasıdır. Kentlerin bu ögeleri, kent geliştikçe değişen yapılardan ayrıdır. Metropollerin büyümesi hem endüstriyel hem de kültürel anlamda bir gelişmişlik düzeyi sunarken, aynı zamanda global bir tehdit unsurunu da ortaya çıkarmıştır. Çevre kirliliği, sağlıksız yaşam koşulları, doğadan uzaklaşma, evsizlik, 3. dünya ülkeleri için düzensiz kentleşme gibi sorunlar metropollerin yol açtığı sorunlardır.

Bunun nedeni doğadan kopuk, doğaya rağmen doğaya hükmetmeye çalışan yaşam tarzının sürdürülmesidir. Bu yaşam tarzının doğaya olduğu kadar insanlara da zarar verdiği görülmüştür. Birleşmiş Milletler'in düzenlediği Habitat buluşmalarına da bu yüzden ihtiyaç duyulmuştur. Bugün artık yeni şiar, "doğaya karşı insan değil, doğayla birlikte insan"dır. Haziran ayında İstanbul'da yapılacak Habitat II Kent Zirvesi'nde tartışılması beklenen sorunların belirleyicisi olması açısından, Uluslararası Eylem Planı ve Türkiye Ulusal Eylem Planı taslaklarında sürdürülebilirlik ve yaşanabilirlik gibi iki önemli ilke yer almaktadır. Türkiye Ulusal Komitesi'nin hazırladığı Türkiye Ulusal Eylem Planı taslağında bu ilkelerden şu şekilde söz ediliyor: "Sürdürülebilirlik kalkınmaya referansla gelişmiş bir ekolojinin söylemi içindeki bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma 'günün gereksinimlerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini

karşılması olanaklarını azaltmadan karşılayan kalkınmadır" diye tanımlanmaktadır. Gelecek kuşakların gereksinmesini karşılayabilmek ilkesi kabul edilince de doğal kaynakların tahrip edilmemesi, ekolojik dengeğin sürdürülmesi ve korunması gereği hemen görülmektedir. Bu kavramı kalkınmaya değil de iyi bir yerleşme sistemine ilişkin olarak kullandığımızda gelecek nesillerde sürdürülebilir olan yaşanabilir yerleşmeler olacaktır."

Habitat II Türkiye Ulusal Danışma Kurulu Başkanı İlhan Tekeli, bu noktada şöyle söylüyor: "...Sürdürülebilirlik ilkesi tek başına alternatif yerleşme biçimleri arasında iyisinin hangisi olduğunu seçme olanağı vermez. Bu nedenle yaşanabilirlik ilkesi ile tamamlanması gerekir. Sürdürülebilirlik ancak yaşanabilirlik ilkesinin içinde anlam kazanır."

Türkiye Ulusal Komitesi'nin hazırladığı Ulusal Eylem Planı taslağına döndüğümüzde burada yaşanabilirlik ilkesinin şöyle tanımlandığını

görüyoruz: "Yaşanabilirlik, toplumların yerleşmelerin gerçekleştirmesi gerektiği üzerinde uzlaştıkları performans ölçütleriyle tanımlanan bir ilkedir. Böyle bir ilke tanımlaması içeriğinin zaman içinde gelişmeye açık olması, nasıl gerçekleştirileceğinin yerel koşullara ve kültürel göreliliğe açık olması açısından uygundur."

Plan taslağında yaşanabilirlikten, aynı zamanda insan haklarıyla temellendirilmesi gereken bir ilke olarak söz edilmektedir. Bu bağlamda, bir yerleşmede yaşayanlara yeterli ve sağlıklı ölçüde su ve temiz hava sağlanması, sağlık koşullarına uygun yerleşmeler yapılması, atıkların insan sağlığını tehdit etmeyecek yerlere taşınması, gürültü kirliliğinden korunmak, güvenli bir hayat sürmek gibi nesnel ögeler vurgulanmaktadır. Ayrıca kül-

türel ve estetik değerlerin de yaşanabilirlik için gerekli olduğu belirtilmiştir. Daha iyi bir kent, daha yaşanabilir bir Dünya hedefiyle yapılacak olan İstanbul Konferansı için Ulusal Eylem Planı'nın katılımcı bir süreçle saptanan öncelikli konular esas alınarak geliştirilmesi tavsiye edilmiştir. Türkiye Ulusal Eylem Planı taslağında böyle bir seçimin yapılmasıyla, Ulusal Eylem Planı'nın belli alanlarda odaklanarak pratikteki etkinliğinin artırılmasının hedeflendiği belirtilmektedir.

Dünya giderek artan bir hızla kentli hatta metropollü oluyor. Metropollerde ise yaşam her geçen gün daha zor ve karmaşık hale geliyor. Habitat II ve ileride yapılacak benzerleri bu konuda bir umut olabilir.

Gökhan Tok

Konu Danışmanı: İlhan Tekeli

Prof. Dr., ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kaynaklar:

Simmel, G. "Die Grossadt und das Geistesleben"

Jahrbuch der Gehe-Stiftung, 9(1903)

Simmel, G., "Metropol ve Zihinsel Yaşam" Defter, 16 (1991).

Habitat II Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı Taslağı,

Türkiye Ulusal Komitesi, 1995